

Секція: Юридичні науки

Волоніц Олена Сергіївна

аспірант кафедри кримінального процесу

Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ЕЛЕМЕНТИ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Однією з умов вступу нашої країни в європейський правовий простір є постійне вдосконалення моделі вітчизняного законодавства. Результативність цього процесу цілком залежить від повномасштабного реформування національної правової системи на базі стандартів та принципів, що сформувалися на загальноєвропейському рівні.

Прагнення суспільства до ідеальних форм організації життєдіяльності є природнім та значною мірою стосується й галузі кримінального процесу, формою організації якого є змагальність. Тільки за цієї умови стає можливою реалізація прав та обов'язків сторін, оскільки змагальність вимагає від них постійної активності у збиранні, перевірці та дослідженні доказів на принципі рівності як стороною обвинувачення, так і захисту.

Одним з перших досліджував сутність змагальності сторін М.С. Строгович. Він бачив зміст вказаної засади у розподілі процесуальних функцій обвинувачення, захисту та правосуддя. Пізніше науковець доповнив зміст засади змагальності ще одним елементом - активним процесуальним становищем суду, та обмежив дію засади стадією судового розгляду [1, с.149-150].

Вчений М.А. Маркуш вважає, що змагальність – це сукупність закріплених в законі приписів, процесуальних правил і методів їх виконання, які діють у всіх стадіях кримінального процесу [2, с. 59].

Сутність засади змагальності сторін також вивчали А.Д. Бойков, Г.Д. Побегайло та інші науковці. Не дивлячись на значну кількість наукових досліджень у цій сфері, проблеми засади змагальності повністю не вивчені і низка питань заслуговує подальшого дослідження.

Традиційно виділяється три основних складових принципу змагальності сторін [3, с. 249]. Першою складовою є поділ функцій обвинувачення, захисту та правосуддя. Відповідно до Конституції України, публічне обвинувачення в суді підтримує прокурор, захист від кримінального обвинувачення здійснює виключно адвокат, а правосуддя в Україні здійснюють виключно суди [4].

Ці ж норми закріплені у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі - КПК України). Так, статтею 36 КПК України передбачено, що прокурор уповноважений підтримувати державне обвинувачення в суді. Згідно ст. 45 вищевказаного кодексу, захист підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), здійснює адвокат. Відповідно до ст. 30 КПК України, правосуддя у кримінальному провадженні здійснюється виключно судом [5].

Такий категоричний поділ функцій виключає можливість делегування повноважень прокурора, адвоката чи судді іншим особам або органам.

Друга складова змагальності - це наявність рівних процесуальних прав сторін для здійснення своїх функцій. Цей елемент змагальності також

знайшов відображення в КПК України, відповідно до якого сторони кримінального процесу мають рівні процесуальні права, при цьому не може бути привілеїв чи обмежень у їх використанні за ознаками раси, кольору шкіри, статі або іншими ознаками (ст.10 КПК України). Відповідно до ст.26 ч.1 КПК України, сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених вказаним кодексом.

І, нарешті, третім елементом змагальності є наділення суду виключним правом ухвалювати рішення у справі та його керівне положення в кримінальному процесі. Відповідно до ст.129-1 Конституції України судові рішення є обов'язковим до виконання. На мою думку, цю норму необхідно конкретизувати та викласти в наступній редакції: «Судове рішення, яке набрало законної сили, є обов'язковим до виконання».

Дія принципу змагальності сторін в кримінальному процесі направлена на реалізацію захисту прав учасників кримінального провадження і передбачає поєднання ініціативності сторін при виконанні ними своїх процесуальних обов'язків із обов'язковим забезпеченням судом умов для реалізації наданих їм законодавством прав.

У кримінальному процесі постійно має місце зіткнення двох протилежних позицій: обвинувачення та захисту, які всупереч органічному взаємозв'язку є діаметрально протилежними. Змагальність в кримінальному судочинстві є способом взаємодії сторони обвинувачення та захисту, їх сумісною діяльністю, яка полягає в постійній боротьбі протилежностей та конкуренції, а іноді й у взаємодії протилежних інтересів [3, с. 250].

Важливе значення для реалізації засади змагальності мають співвідношення та обсяг прав сторін кримінального провадження. При цьому для ухвалення справедливого рішення недостатньо лише поділу

функцій обвинувачення та захисту, необхідно, щоб сторони мали процесуальну рівність. Однак мова йде саме про процесуальну рівність, яка полягає в рівності процесуальних засобів, користуючись якими сторони відстоюють свою позицію та переконання. Фактичної ж рівності сторін не може існувати, оскільки неможливо визнати державний орган та особу, яка є обвинуваченим, рівними [6, с. 50].

Разом з тим, у кримінальному процесі історично склалося правило - «favor defensionis», тобто сприяння захисту, яке виключає домінуюче положення обвинувача і забезпечує рівність сторін кримінального провадження перед судом. Його суть полягає в наділенні обвинуваченого додатковими правами та засобами, за допомогою яких він має можливість відстоювати в суді свою позицію. Окрім того, Конституцією України та КПК України закріплено презумпцію невинуватості, відповідно до правил якої усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи.

Однак, закріплюючи на конституційному рівні такий невід'ємний елемент змагальності, як рівність сторін, законодавець прямо закріпив у ст.10 ч.2 КПК України, що у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями.

Тобто, якщо в одному кримінальному провадженні буде два обвинувачених, серед яких один є іноземцем та не розуміє українську мову, то йому обов'язково призначається захисник та до кримінального провадження залучається перекладач. Оскільки ця процедура може зайняти довгий час, особливо під час судового провадження, може здатися, що порушується право другого обвинуваченого на вирішення справи в розумні строки. Окрім того, може скластися хибна думка, що два обвинувачених, які є стороною кримінального провадження з боку захисту,

наділені різним об'ємом гарантій та не є рівними у своїх процесуальних правах. Однак, вищевказана норма КПК України говорить не про нерівність, а про заборону дискримінації, яка закріплена і в ст.14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [7]. «Лише відмінності в поводженні, які виникають з огляду на характеристики або «статус», які можна ідентифікувати, можуть становити дискримінацію за змістом статті 14 Конвенції». [8, п. 86] А тому призначення іноземцю, неповнолітньому або особі з розумовими чи фізичними вадами захисника лише допоможе запобігти будь-яких проявів дискримінації щодо нього.

Суд, самостійно обираючи процесуальні засоби з'ясування обставин справи, займає активну позицію в дослідженні її матеріалів, проте не бере на себе жодної з функцій обвинувачення чи захисту, оскільки він діє в процесуальних рамках, що засвідчують його неупередженість та об'єктивність. Суддя не наділений повноваженнями висувати або перевіряти версії, не може формулювати та висувати обвинувачення. Ініціатива та активність суду проявляється, зокрема, у перевірці дотримання конституційних прав всіх учасників процесу.

Враховуючи вищевикладене, можна підсумувати, що основними елементами засади змагальності є наявність реального розподілу функцій обвинувачення, захисту та правосуддя; незалежний та самостійний суд; рівність та збалансованість прав та обов'язків сторін.

Однак, на мою думку, такий елемент, як рівність та збалансованість прав та обов'язків сторін є відносним, тому що фактичної рівності не може бути, і завжди одна з сторін має домінуюче положення, що ні в якому разі не є порушенням засади змагальності.

Література

1. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса/М.С. Строгович. - М.: Наука, 1968. - Т. 1. - 470 с.
2. Маркуш М.А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України: Монографія. – Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 208 с.
3. Мохонько О.О. Поняття і сутність засади змагальності сторін у кримінальному процесі України. Юридичний науковий електронний журнал. - 2015. - № 4. - С. 248-251.
4. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>. – Назва з екрана.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
6. Лотыш Т.А. Проблемы гарантий принципа состязательности в уголовном судопроизводстве / Т.А. Лотыш // Государство и право. - 2002. - № 6. - С. 104-109.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 [Електронний ресурс]: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004. – Назва з екрана.
8. Справа Евейда та інші проти Сполученого Королівства [Електронний ресурс]: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Евейда та інші проти Сполученого Королівства» від 15 січня 2013 року. - Режим доступу:[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-126876%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-126876%22]}) . – Назва з екрана.